

PULA IMVULA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

SEDIMONTHOLE
2018

Batho, bopati le tswelelopele

Batho ba bangwe ba dumela gore balemirui ba phela ba itisitse ba ntse ba tsamayatsamaya mo dipolaseng tsa bona ba dira ditironyana ka tatelano e e tlhom-iweng jaaka ditlha di tswelela – mme ga go na sengwe se se tlogileng jalo go bonneta!

Bolemirui bo fetogile. Tsatsi leno bolemirui ke thulaganyo ya ditiragalo tsa segompieno e e theetsweng mo botegeniking bo bontshwa le kitso ya bojaanong. Go bopa kgatelelo mo tikologong ya gago fa go sa laolwe ka tshwanno.

Balemirui ba tshwanetse go rwala ditlhoro tse dintsi

Ka letsatsi le le lengwe molemirui a ka rwala ditlhoro tse dintsi ka a le moitseanape wa mebu,

ngaka ya diphologolo, makhenekhe, molepalaoapi le rrakgwebo. Gape ke moitseanape wa botsogo le pabalesego, molaodi wa kamano ya ditiro le radipalo wa madi... tota le moitseanape wa thekiso le borekisetso. Molemirui ke CEO le CFO wa kgwebo ya dipharologano mo tikologong e e tlholang e fetoga. O latelwa ke ditlhabololo tse dintshwa, mananeo a mantshwa le melao e mentshwa ka letsatsi le letsatsi. Ke ka go reng go le bothokwa gore balemirui ba nne ba IKOPANTSHITSE ka kamano e ba ka e dirisang go ba tshegetsa, go tlhabolola kongo ya bona le go ba naya kitso. Ntlha e e bothokwa go balemirui BOTLHE e seng go balemirui ba ba simololang fela!

Bopati bo tlaa tswelela go nna ntlha e e bothokwa ya ditiragalo tsa gago tsa bolemirui. Tota le Bill

Lekwalo la Grain SA la balemipotlana

Bala moteng:

02 A re akanyetse lethogonolo la rona

04 Go nna moitseanape wa bolaodi ba polase

09 Bokamoso ba dijwalwa tsa mariga...

03

NKOKO JANE A RE...

Fa o le molemirui mo dikgaolong tsa mo pula e nang ka mariga (Kapabophirima) re solo fela gore o ne o kgona go roba dijwalwa tsa gago kwa ntle ga tshenyego e kgolo ka ntla ya go na ga pula le go foka ga phefо. Fa o le mo dikgaolong tsa mo pula e nang ka selemo, re solo fela gore o kgonne go jwala dijwalwa tsa gago ka tshwanno mme e bile le gore tebelelopele ya go bona thobo e e pila e ntse e le teng.

Kgwetlho e nngwe e kgolo e e thaselang rona re le balemi ba tlhaka ke bokana ba poelo e re e bonang fa re dirisa bolemi ba tlhaka – tlhotlhwa ya ditokelelo e ntse e oketsgego mme tlhotlhwa ya tlhaka e re e umang ga e oketsgego ka go lekana go re naya poelo e e lekaneng go lekalekana le tiro e re e dirang. Ke kgwetlho go balemirui bothle, ba ba dirisang bolemirui go naya malapa a bona dijo, ba ba sa tlhabololwang le balemirui ba ba rekisang. Go kgona go tshela, re tshwanetse go nna re oketsa kgona ya rona go dira ka tshwanno – re tshwanetse go tswelela go leka jaaka re ka kgona go fokotsa bokana ba tshenyego ya rona, mme gape re ntse re oketsa bokana ba thobo ya rona ka go netefatsa gore re bona tlhotlhwa e e siameng fa re rekisa kumo ya rona. Ga go bothofo.

Ka re le balemirui, le gale, re tshegofaditswe ka gore le fa go diragala eng mo lefatsheng, batho ba tlhoka dijo le diaparo mme rona re baumisi ba dilo tseo – ga ba kgone go tswelela fa ba se na rona. Go akanya ka bokgoni go botlhokwa – gore re ka jwala eng se batho ba tlaa batlang go se reka ka tlhotlhwa e e tlaa re kgonisang go tswelela go dirisa bolemirui? A go na le mefuta e mengwe ya dijwalwa e re ka e jwawleng go kabakanya diphtatsa tsa rona? A go botoka go tswelela go dira se re ntseng re se dira ka tlwaelo – mme fa re dira jalo, re tlaa bona maduo a tshwanang?

Re tshwanetse go tlhola re lebelela tikologo e re leng mo go yona go bona gore baagisani ba rona ba tlhoka eng, gore marekisetso a lefatshe a lopa eng. Fa re itse gore re ka rekisa eng, re tshwanetse go tebisa mogopolo wa rona go bona gore re ka medisa dijwalwa tse jang e bile le gore re ka bona poelo jang. Maikemisetso a go nna le poelo a botlhokwa ka gore ka go se bone poelo, re ka se kgone go tswelela go dirisa bolemirui.

Mo Afrikaborwa, nako ya rona ya boitapoloso ya Keresemose e tsamaelana le nako ya ditiragalo tse dintsia tsa ngwaga mo nakong ya go jwala dijwalwa tsa selemo (mmidi, disonobolomo, matonkomane, disoya) – ga re kgone go ema go dira go itumelela setha sa boitapoloso. Nako e ya ngwaga, e batla go tsaya tsia ga rona gothe – go tlhola mefero le disenyi, go gasetsa mefero, go lokela monontshagodimo, go busetsa go jwala fa go fositsweng (fa go tlhokiwa). Fa re sa dirise nako e ka tshwanno, re ka se bone tshono gape ka go feta ga ngwaga yothle.

Go bao ba lona ba ba rulagantseng maano ka tshwanno go dira ditiro tsa lona, le ka kgona go tsaya nakonyana go ikhutsa le go itumelela ba malapa a lona. Ka re le Sethophsa sa Tlhabololo ya Balemirui sa Grain SA – re le eletsatsetha sa Keresemose sa tshegofatso le dikeletso tsa tshiamo ka 2019. A pula e le nele. Pula!

A re AKANYETSE LETLHOGONOLO la rona

Mo bophelong ba segopieno dilo di diragala ka bonako thata mme re sala re sokola go tswelela jaaka ba bangwe. Re lemoga gore go ntse jalo re le balemirui, tota ka nako ya go jwala le ka nako ya go roba.

Re laola se sengwe le se sengwe se se leng bothokwa ka go latelana, re dira diawara tse di latelanang tse di telele, re dira ka thata ya rona yothle. Go Grain SA go a tshwana, le gale go bonega go se ka seltha le setlha mme go le ka ngwaga otthe.

Kganetsano yothle mabapi le tseeloka-go-se-duelwe e ne e ntse jalo. Re ne re sianasiana, re ntse re leka go bona dintlha tsa nnete le tsa lebaka la go akanya jalo. Le gale, mabapi le kganetsano yothle e re bone batho ba ba akanyang jaaka rona ka bopharra, batho ba re ka buang le bona, batho ba ba bonang pono e e tshwanang ya Afrikaborwa.

Le fa re tswa mo go sa tshwaneng ka ditso tse di farolganeng, rotthe re lemoga bothokwa ba go isa paakanyo ya bong ba naga kwa pele ka bonako, re lemoga dithatlhego tse di farolganeng, mme rotthe re bona bothokwa ba go naya batho bothle sebaka sa go nna le naga, mme le tshireletso ya go nna le tshwanelo e.

Ka Phuthego ya go akanya ka kelotlhoko mabapi le Naga kwa Bela-Bela ketleetsego ya balemirui le maano a go bopa sešwa a ba re neileng ona a makaditse nna le ba bangwe ba ba neng ba le teng. Ditiragalo tse batho ba diirisang go thusa baagisani ba bona di ne di makatsa. Mme le pharologanyo e e tise-tswang mo merafeng.

Tlhale e e tlakanetsweng ka phuthego yothle le gale e ne e le gore Modimo o ne a ba eteletse pele go swetsa go dira se ba se dirang jang, gore Modimo o ba supile badi-risanimmogo jang, kgotsa gore Modimo o ba supeditse gore go tlhokiwa eng. Seatla sa Modimo se ne se bonalwa mo go tsotlhe tse.

Ka go boela morago, jaaka kganetsano yothle mabapi le naga le jaaka dilo tsotlhe di simolotse go fetoga go tloga magare a Seetebosigo, go na le tlhaloso e le nngwe fela. Modimo o simolotse go laola. Mme o ka lebelela gape le gape jaaka o rata, o tlaa bona gape le gape

Jaco Minnaar

gore go diragala eng mme le gore Modimo o dirisa batho le dithulaganyo go re bontsha le go aga bokamoso bothle ba Afrikaborwa jang.

Mo beibeleng mo lokwalong la ntla la thuto la Bathesalonika 5 ditemana tsa 16 - 18, Modimo o re bolela go itumela ka gale, a re re se khutle go rapela mme re lebogeng mo dilong tsotlhe. Fa re tshela maphelo a rona a a tshwaregileng, re lebala go itumela ka Ene. Re lebala go mo leboga, mme gape re lebala go akanya ka tsotlhe tse a re di direlang, lethogonolo le re le amogelang ka boikokobetsu.

Ka nako yothle ya Keresemose, a re dirisa nako go akanya ka ngwaga mo Ene a neng a re segofatsa ka mekgwa e mentsi thata, ka dinako tse di siameng le ka dinako tse di maswe, mme a re dire tiro e re e neetsweng ke Ene ka go dirisa moapostolo Paulo!

A le nne le nako ya lesego le ditsala le lelapa, a le akanye mme le itumele, a Ene a le ntshwafasetse ngwaga o montshwa, mme a lesedi la Gagwe le le galale!

Athikele e kwadilwe ke Jaco Minnaar, Modulasetilo: Grain SA. Fa o batla kitsa gape, o ka romela emeile go jaco@compuking.co.za.

01 Batho, bopati le tswelelopele

Gates o dumela bothokwa ba go aga kgwebo ka go rulaganya bopati bo bo thusanang. O dumela gore kgono ya gagwe e tsetswe ke gore **o ne a itikaganya ka batho ba ba siameng** ba ba mo neileng kgonego go aga motheo o o tileng le go tswelela pele ka bonako. Fa o tsenya batho ba bangwe o akanya ka tlhalogany. Gates gape a re o batlile **batho ba ba neng ba thathafatsa dintilha tsa kgonego tsa gagwe mme e bile ba ne ba emela bokoa ba gagwe nokeng.**

Ga go kgonege go solefela gore o ka nna le makgoni OTLHE a a tlhokiwang go dirisa bolemirui. Tlhopha morafe wa tshegetso wa gago ka kelothhoko. Phutha batho gaufi le wena ba ba go tlottlang, ba ba go tshepang. Mme ba ipeele boikarabelo.

Go reng go aga kamona?

Dikamano ke dithulaganyo tse di pila tsa go neelana kitso, go buisana, go rutana le go kopana le balemirui ba bangwe. Mme dikamano gape di ka thapologwa go ditirisanyo le banaleseabe: Molemirui o rulaganya 'bopati' le dithulaganyo tsa ditshetele jaaka dibanka le dikgwebobolemirui, ba ba rekisang ditokelelo tsa menontsha, peo le dikhemikale mme le balemirui ba bangwe. O kopa mang kgakololo? O dumela gore o supiwe tsela ke mang? O tlhoka go nna le tirisaney e e pila le mang? Tsena ke 'bopapi' tsa gago.

Bopapi bo raya = go dira mmogo go bona maikaelelo a a tshwanang

Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui la Grain gape ke modirammogo wa balemirui ba bantsi. Mai-kaelelo a a tshwanang ke go thusa balemirui go dirisa bolemirui ka go tswelela le go uma tlhaka ka go dirisa mekgwa ya go uma e e gaisang e e tshwanetseng. Lenaneo le rulagantswe ka kelothhoko go agela balemirui tikologo go kgona go rutiva le go ithuta ka bonako.

Re neela balemirui ditshono tse di mmalwa go rulaganya bopapi mme jalo le go tsweletsa kitso:

- Setlhophya sa dithutiso ke bogare ba lenaneo la tlhabololo. Ke mo re kopanang le balemirui ba ba baswa mme gape ke mo balemirui ba lemogang gore re kgatlhiegile ka nneta go ba thusa mo tikologong e e sa ba tshosetseng.
- Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui le le Tsweletseng le rulaganetswe balemirui ba ba tswelelang pele go nna balemirui ba ba rekisang kumo ya bona. Baitseanape ba ba leng basupetsatsela ba tsamaya ba bipile le bona mme ba nna ba ba naya dikgakololo.
- Makasine ya Pula Imvula ke sedirisiwa se se bothokwa se se ikaeelingang go phatlalatsa kitso ka bophara. Melaetsa e e bothokwa e feteletswa go balemirui gore ba nne le kitso e ba e tlhokang. Re solofta gore melaetsa e e leng mo makasineng e fitha mo ditsebeng tse dintsi mme e dirisiwa go tlhotloetsa balemirui ba ka moso.

Go neelana kitso, go buisana, go rutana le go kopana le balemirui ba bangwe.

• Dintilha tsa go ruta di rulagantswe go oketsa kgono ya balemirui ka gore re tlhola re supa diphathla tsa kitso. Dithutiso di na le dikgaolo tsa go ithuta le tse di dirwang go netefatsa gore tse di rutwang di a tlhalogangwa e bile di ka diriswa. Re ikaeleta go naya lekoko le lengwe le le lengwe tikologo ya go thusiwa le tshono ya go ineela bokgoni go kgona mo dipolaseng tsa bona.

O aga bopapi bo bo thusang jang?

Bopapi ke thulaganyo ya bobedi. Go tshwanetse gore go nne go tlota ga bobedi – tota le fa le sa dumelane ka dintilha tsotlhe. Bopapi gansti ga bo nne go tswelela nako yotlhe – bo bongwe bo ka pateletswa ka ntla e e rileng ka setlha se se rileng. Go bothokwa gape go lemoga gore bopapi bothle fa gongwe ga bo direge sentle. O tshwanetse go nna le maikutlo a go tlogela bopapi fa bo sa go thusiwa ka sepe.

Dintilha tse di agang bopapi ke dife?

• **Boikanyo** – ga go kgonege go nna bopapi fa mongwe a batla go tsietse yo mongwe. Re tshwanetse go bolelana gore goreng re batla go rulaganya bopapi le yo mongwe mme yo mongwe le yo mongwe o tshwanetse go tlhalosa ka go sa tsietse fa a naya mabaka a gore goreng a batla go rulaganya bopapi le yo mongwe. Molemirui o tshwanetse go netefatsa gore a tlhophe baitseanape ba ba setseng ba supile gore ba ka kgona go dira jaaka go tlhokiwa ka boammaaruri. Mokgwa o o botoka wa go its'e gore motho a ka tshephega ke go bua le batho ba bangwe ba ba setseng ba mo dirisitse kgotsa ba ba dirileng mmogo le ene.

• **Tshegetso** – go tshwanetse go nna tshegetso ya nneta gare ga yo mongwe le yo mongwe mme gape le go bona maikaelelo a a tshwanang. Bopapi bo ka se kgone fa go na le yo mongwe yo a batlang go laola tsotlhe, a ntse a batla go tshwaratshwara bothle kgotsa a le kgokagano e e bokoa. Boitlamo go maikaelelo bo tshwanetse go tswa mo go bothle ba ba tseneng kwa ntle ga bokana ba mongwe le mongwe kgotsa kgono ya mongwe le mongwe.

• **Maitemogelo** – go bothokwa gore go nne maemo a a siameng a maitemogelo mo dithulaganyong tsa bopapi. Ga se mo sefou se ka eteelingang pele sefou se sengwe. Tlhopha bopapi bo bo ka oketsang ponelopele, kitso kgotsa bo bo ka go nayang dithata.

• **Neletsano e e utlwlang** – ga go kgone go nna tsietsego ka ntla ya gore o batla go kgona eng. Mongwe le mongwe o tshwanetse go tlhaloganya gore boikarabelo ba gagwe ke bofe. Netefatsa gore o tlhaloganya tsotlhe tse di buiwang mme tota le tsotlhe tse di o bayang monwana. Ka gona fa o amogelang mosola wa go **rulaganya letloa la bobo la dikgokelelo** mo lekaleng. Ga go a siama go tlhola o ikanya ka motho a le mongwe fela go go supetsa tsela.

• **Tlhomamisa** – tlhomamisa gore o ikisa kae mme tota le gore o ya kae ka kgwebo ya gago. Ipotse gore o eletsa go kgona eng. Fa maikaelelo a kgonnwe o ka tlogela bopapi boo kgotsa o ka simolola go elatlhoko maikaelelo a mantshwa.

• **Bodiredi** – bopapi bo bo atlegang bo theiwa mo bodireding, e seng bopelotshetla. Motho a le mongwe ga a dire ditiro tsotlhe, e bile ga go a le mongwe yo a batlang temogo go feta ba bangwe. Ga go na lenaneo le le fitlhwang.

Buisana le ba bangwe mabapi le tse di go tshweyang. Bua ka maitumelo a gago mme tota le ka tsholofelo ya gago. Se dumele gore ba o dirisanang mmogo le bona ba go lebale. Nna teng fa go tlhokiwa mme tlhokomela gore o tshepiwe. Fa modirisanimmogo a na le tirisaney e e thokgameng mabapi le wena o tlaa rata go batla metswako go dikgwethlo mme le go tshegetsa jaaka go ka tlhokiwa. Gakogelwa: Fa o batla go tswelela pele ka bonako, tswelela o le nosi mme...fa o batla go tswelela kgakala le go feta, tswelela mmogo!

Athikele e kwadilwe ke Jenny Mathews, Mo-kwadi wa Pula Imvula. Fa o batla kitso gape, romela emeile go jenjonmat@gmail.com.

Go nna MOITSEANAPE WA BOLAODI BA POLASE

Mo Pula Imvula ya Ngwanatsele re ne buisana ka tlhotlheletsa ya boeteledipele e le tiro e e botlhokwa ya molaodi mo tsamaisong ya kgwebo. Mo athikeleng e kelothoko e tlaa nna go supa bokgoni bo molaodi a tshwanetseng go bo dirisa go kgonisa kgwebo ya gagwe.

Re tlaa lebelela bolaodi ka bophara ka gore molaodi o dira go feta go loga mananeo, go laola go dirisa le go okomela. Kelothoko mo athikeleng e e mo mekgweng ya bokgoni e e farolganeng e seng mo bokgonging ba go laola fela.

Fa motho a simolola kgwebo, jaaka kgwebo ya bolemirui, o ipaya mo maemong a Moeteledipele wa Bookamedi (*CEO*) mme o simolola go laola kgwebo ka go loga maano, go rulaganya ditiragalo, go dirisa mananeo le go laola ditiragalo – ditiro tsa go laola. Fa a ntse a dira ditiro tse Moeteledipele wa Bookamedi o tshwanetse gape go akanya ka kelothoko ditiro tsa go swetsa, go buisana, go tlhotlheletsa, go tsamaisa, go laela, go tsweledisa maitseo le go etelela pele.

Fa a ntse a le ena fela mong/molaodi kgotsa Moeteledipele wa Bookamedi fa gongwe ga a ele tlhoko ditiro tsolthe tse. Le gale, fa kgwebo e tswelela pele, mme go tlhomia badiredi, kelothoko ya go tlhokomela ditiro tse e tshwanetse go oketswa.

Jaaka palo ya badiredi e oketseg, Moeteledipele wa Bookamedi o lemoga gore o tlaa tlhoka go tlhoma badiredi ba le bolaodi, mme jalo o rulaganya tatelano ya maemo ya bolaodi.

Go bua ka bophara go tlaa nna ditekano tse tharo tsa bolaodi tsa go laola kgwebo. Jaaka kgwebo e gola, bolaodi ba tekano ya ntlha ba ba tlhomiwang ba tlaa nna bolaodi ba mola wa ntlha. Ke bolaodi ba tekano ya kwa tlase ya bolaodi mme ba tlhola ba bitswa

batlhokomedi kgotsa diforomane kgotsa baeteledipele ba setlhophya. Ba tlhomiya go rwala morwalo wa go tsenya mo tirisong mananeo ka letsatsi le letsatsi le go laola batho le metswedi e mengwe go thusa kgwebo go diragatsa ka tshwanno.

Ka feletso, jaaka kgwebo e gola gape le gape bolaodi ba tekano ya bobedi ba ka tlhomiya, ba ba bitswang balaodigare ba ba tlaa okamang molaodi kgotsa balaodi ba tekano ya mola wa ntlha. Ba tlaa elatlhoko gagolo go rulaganya le go laola metswedi. Balaodigare ba na le setlhogo jaaka Tlhogo ya Lefapha, Molaodi wa Polase, Molaodi wa Madirelo, jalo le jalo.

Mme go feleletsa ba ba teiwang balaodigodimo ba ka tlhomiya ka maemo jaaka Moeteledipele wa Bolaodi kgotsa Moeteledipele wa Kgaolo. Balaodigodimo ba tlhomiya mabapi le Moeteledipele wa Bookamedi go nna le maikarabelo a go loga maano, go supa e bile le go tlhopha maikaelelo a a tshwanetseng le dintlha tsa go dirwa mabapi le tatelano ya ditiragalo.

Ntleng ga bokgoni bo bo tlhokiwang, badiredi botlhe ba ba leng mo maemong a go laola a tshwanang ba tlhoka bokgoni bo bo seng ba tlwaelo bo bo leng botlhokwa tota ka dintlha tse tharo go nna molaodi yo o kgognang, le fa e le mo maemong afe. Dintlha tse ke bokgoni ba mogopol, bokgoni ba go dirisa batho, le bokgoni ba botegeniki.

Bokgoni ba mogopol bo supiwa ke kgono ya go kanoka le go tlhatlhoba le go rarabolola seemo ka mokgwa o o tlaa tokafatsang tsamaiso ya kgwebo. Balaodigodimo ba tlhoka bokgoni ba mogopol mo go gaisang, ka gore maikarabelo a bona a ntlha ke go tlhomia mananeo le go rulaganya. Mabapi Moeteledipele wa Bookamedi, balaodigodimo ba tshwanetse go gopola bokamoso ba kgwebo – gore ba

batla gore kgwebo e ye kae. Ba tshwanetse go gopola tsela e e yang pele ya kgwebo mme ba tshwanetse go tlhoma mananeo jaaka go ka tlhogewa.

Bokgoni ba go dirisa batho bo supa kgono ya go tlhaloganya, go fetola, go eteleta pele le go laola boitshwaro ba batho ba bangwe le dithophya tsa batho ba bangwe. Gape go akaretsa kgono ya go buisana, go laela, go rotloetsa batho le go tsweledisa maitseo. Bokgoni ba batho bo tlhokiwa ke balaodi ba mo maemong otlhe.

“ Go bonala sentle gore ka gore palo ya batho e ntse e oketseg a mme le gore letswamorago e le koketsya dijо tse di tlhokiwang mabapi le phethogo ya mefuta ya dijо tse di tlhokiwang, Afrikaborwa e tlaa tlhoka balaodi ba dipolsae ba leng baitseanape go kgora go neela koketsya topo.”

Bokgoni ba botegeniki ke kitso e e tlameletseng ya tiro le botegeniki bo bo tlhokiwang go diragatsa tiro ya go rulaganya, go simolodisa le go laola ka letsatsi le letsatsi. Dikao di ka nna bokgoni bo bo tlhamaletseng ba go uma, go rekisa le go lekalekantsa tiriso ya madi mme bo tlhokiwa gagolo ke balaodintlha.

Balaodi botlhe ba tlhoka dintlha tse tharo tsa bokgoni mme nako e ba e dirisang go dirisa bokgoni mo ba dirang e a farologana jaaka go supiwa mo **Lenaneo la 1**.

Lenaneo la 1: Bokgoni bo bo tlhokiwang ke balaodi.

Balaodi-godimo

Balaodigare

Balaodintlha

Bokgoni ba mogopol

Bolaodi ba batho

Bolaodi ba botegeniki

Lenaneo la 2: Nako e balaodi ba tshwanetseng go e dirisa go dira ditiro tsa go laola.

Balaodintlha

GO TLHOMA
MANANEO

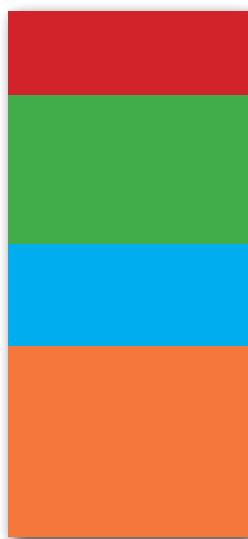
GO RULAGANYA

GO DIRISA

GO LAOLA

Balaodigare

Balaodigodimo

Ka dintlha tsa bokgoni tse nne balaodigodimo ba tshwanetse go dirisa nako ya bona gagolo go tlhoma mananeo le go laola, balaodigare go rulaganya le go laola mme balaodintlha go dirisa le go laola (**Lenaneo la 2**).

Fa go ntse go le wena fela o tshwanetse go dirisa bokgoni ba mogopolo, ba batho le ba bote-geniki ka bowena go kgona go rulaganya katlego ya kgwebo ya gago. Ke tiro e thata tota. Jaaka kgwebo ya gago e ntse e gola mme o simolola go tlhoma badiredi gape le gape go tlaa fetoga ka gore o tlaa tlhoka go tlhoma balaodi go go thusa.

Fa re kanoka bolaodi, re bona sentla gore ditiro tsa go laola (go tlhoma mananeo, go rulaganya, go dirisa le go laola) le ditiragalo tsa go laola di ka ithutwa e bile di ka tlhabololwa ka go rutiwa le go dirisiwa mo tirong. Go ka tswelela go fitlha mo maemong a bolaodi mo go nnang botswerere.

Go reng tshekatsheko e ka ntlha ya bolaodi? Go bonala sentle gore ka gore palo ya batho e ntse e oketseg a mme le gore letswamorago e le koketso ya dijo tse di tlhokiwang mabapi le phethogo ya mefuta ya dijo tse di tlhokiwang, Afrikaborwa e tlaa tlhoka balaodi

ba dipolsae ba leng baitseanape go kgona go neela koketso ya topo. Go amana le gore a o dirisa bolemirui o le wena fela, kgotsa o dirisa bolemirui ka bonnye kgotsa ka bogolo. Jalo, a o mo tseleng ya go nna molaodi wa polase yo a leng moitseanape?

Athikele e kwadilwe ke Marius Greyling, mo-kwadi wa Pula Imvula. Fa o tlhoka kitso gape, o ka romela emeile go mariusg@mcaacc.co.za.

Pula Imvula's Quote of the Month

Great things in business are never done by one person; they're done by a team of people.

~ Steve Jobs

Dijwalwa tsa mariga tsa nosetso – kgetha mokgwa o o go tshwanetseng

Sedikogare sa go nosetsa ke mokgwa o o tlwaetsweng go nosetsa go uma tlhaka le mefuta e mengwe ya dijwalwa mo dikgaolong tse dints i tsa Afrikaborwa. Mefutafuta e ya dijwalwa, tota le dijwalwa tsa mariga, di fitlhelwa mo dithulaganyo tsa nosetso mo Afrikaborwa.

Di supiwa ke metsi a a bolokiwang mo matamong a magolo mabapi le dinoka tsa maitirelo tse di dirisiwang go eledisa metsi go dipolase tse di latelanang. Jaaka, thulaganyo ya nosetso mo nokeng ya Gariep mo go nosetswang diheketa tse di ka nnang 222 000 ka go dirisa dimitara tsa mathakore mane tsa seeledi di le dimilione tse 2,365 tsa metsi ka ngwaga.

Metsi a a elelang fela a a bolokiwang mo matamong a a mo dipolaseng le metsi a a mo dinokeng le mo melapong a lekalekantsha bogotlh e ba metsi a a dirisiwang mo dithulaganyong tsa nosetso ka go dirisa dipeipi le digasetsametsi, thulaganyo ya senosetsa se se epetsweng, tateleno ya dinosetsa e e gogiwang, maotwana a a tsamayang mme gape le tiriso ya didikogare tsa nosetso tse dinnye.

Dijwalwa tse di nosetswang

Mefuta ya dijwalwa e e nosetswang e e fitlhewang, mo dithulaganyong tse di fa godimo, e ka nna mmidi, mmidi wa 'phopokhone', korong, bali, dinawa, ditapole, disonobolomo tsa go rekisiwa ka bontsi, disoya, matonkomane, mefuta e e farologaneng ya mafulo, lesereng, khabetšhe, diterebe tsa go jewa, diapole, maungo a mangwe, diterebe tsa mofine, diterebe tsa dirasenkisi, maungo a a bolang ka bonako le tse dingwe.

Letseno la nneto le le tliswang ke mmidi, korong, bali, dinawa le lesereng le mo matlaseng a tekatekano mabapi le matonkomane, khabetšhe, ditapole le diterebe. Molemirui jalo o na le dikgetho tse dints i tse a ka di dirisang go tlhopha fa a athola gore o tlaa refosana mefuta efe ya dijwalwa ka dijwalwa tsa mariga.

Thefosano ya dijwalwa

Lethakore la palogotlh e mofuta mongwe le mongwe wa sejwalwa mo thefosanong e nngwe le e nngwe ya segolobogolo e e rulagantsweng e tshwanetse go tshwantshangwa go bona gore tlhwatlhw a ya tokelelo mo didikong tsa tiriso tse dints i di supa tlhaloso ya boitsholelo. Mo dikgaolong tsa dithulaganyo tsa nosetso tsa Foreisetataborwa le Kapanokone thefosano e e tswelelang ya mmidi,

Dinawa tsa thefosano.

Dinawaphilo tsa thefosano.

mmidi wa 'phopokhone' le korong kgotsa bali, jaaka e dirsiwa mo dikgaolong tsa kwa Taung e setse e dirisiwa ditilha tse dintsintsi. Go ungwa ga bali e le sejwalwa sa mariga go laolwa gagolo ke bokana bo bo setilweng ba dikonteraka tse di fiwang go abela babidisi ba majalwa mo Afrikaborwa.

Disalela tsa dijwalwa tse di robilweng, fa e le mmidi kgotsa korong, di fiswa morago ga go robiwa mme go latelwa ke go lema, go gasetsa sebolayamefero le go jwala. Tiriso e e tlisitse go tlosa ga mo go ka nnang dikilogeramo tse 100 tsa potasiamo mo mebung.

Diteko tsa mebu di supile koketso ya bokana ba potasiamo e ne e tlhogewa go lekale-kantsha tatlhego e nnileng teng jaka nako e tswelela. Koketso ya potasiamo, le fa e le kgaolo ya menontsha ya tlhotlhwa e e kwa godimo, e tsetse phokotsa ya mokgwa wa mmidi wa 'phopokhone' go robega kgotsa go tloga pele ga go robiwa. Ditswamorago di file koketso ya 1,5 t/ha go 2 t/ha ya mmidi mabapi le fa go lokelwa bokana bo bo tshwanetseng ba naiterojene le mofuta o o tshwanetseng wa naiterojene.

Thobo ya mmidi e e ka nnang 14,5 t/ha le thobo ya korong e e ka nnang 8 t/ha go 10 t/ha e bonwe mo ngwageng wa go uma o le mongwe mo kgaolong ya sedikogare sa go nosetsa se le sengwe.

Balemirui ba didikogare tsa go nosetsa ba simolotse go dirisa mokgwa wa go sua mmu wa go fokotsa go lemolola ga mmu mo mafuteng ya thefosano ya dijwalwa e e farolaganeng bogologolo bo bo ka nnang dingwaga tse 20. Balemirui ba bangwe ba khutlile fela maloba go fisa disalela tsa korong ya bona

mo kgaolong ya noka ya Gariep. Thefosano ya disoya le mmidi e tlwaetswe mo kgaolong ya KwaZulu-Natal mo tikologong ya go sua mmu ka go fokotsa go lemolola e e laolwang ka tshwanno. Bolaodi ba disalela tsa dimela bo farologana ka ntlha ya tlelaemetle le boteng le maemo a humase e e diragalang morago ga nako mo mmung o o laolwang ka tshwanno.

Koketso ya disalela tsa dimela mo thulaganyong ya thefosano ya disoya le korong kgotsa mmidi le korong e ka nna bothata tota fa didiriswa tsa go jwala tse di pila go gaisa tse dingwe tse dithata tota di ka dirisiwa mo disalela tse dints tse di sa robegeng tse di bokete tsa tatelano ya dijwalwa mo thefosanong ya dijwalwa tsa mafuta e mebedi mo ngwageng o le mongwe. Bolaodi ba maemo a bo tlisite setswamorago sa gore balemirui ba boela morago go fisa disalela gape mo go ka nnang mosola jaanong mme go ka se dirisiwe ka go tswelela.

Tharabolo ya bothata bo ke go ngata disalela tsa mmidi, korong kgotsa bali gare ga go fetola mafuta ya dijwalwa. Ka nako ya go jwala e khutswane mo lenaneong la thefosano go le gobedi go tshwanetse gore go nne kgono ya go ngata e e lekaneng go dira tiro e mo na-kong e e tlhomilweng. Mo kgaolong ya diheketara tse 60 tsa sedikogare sa go nosetsa go raya gore go tloswe letlhaka la ditono tse di ka nnang 300 go 480 la korong kgotsa mmidi ka heketara ka ngwaga. Morago ga nako go tlala tsala setswamorago sa tatlhego e kgolo ya kotlo ya dimela. Balemirui ba ba silang e bile ba bodisa disalela tse mme ba di gasetsa gape mo masimong a a nosetswang ba ka bona kumo ya bogare ba 16,5 t/ha ya mmidi mme le bogare ba 10 t/ha ya korong.

Dipolase kgotsa ditiragalo tsa bolemirui tse dints di na le didikogare tsa nosetsa tse pedi kgotsa go feta. Fa go na le didikogare tsa nosetsa ka go lekana go dirisa sethla sa go se leme ka mariga kgotsa ka selemo go ka nna mosola go kgatelelo ya go uma mo go go nona ga mmu le tlhabololo ya maemo a mmu. Gape go naya bolaodi nako go tokafatsa mananeo a go tokafatsa go elela ga ditiragalo mme go fokotsa bothokwa ba go dirisa madi go tlholo go reka diterekere tse ditona le didiriswa.

Dikakanyetso tse dingwe

Bothokwa ba mananeo a a tlhokiwang go jwala dijwalwa tsa mariga bo tshwanetse go lebelela gape lenaneo la go gasetsa le le tlhokiwang go nosetsa mofuta mongwe le mongwe wa dijwalwa ka go dirisa SAPWAT kgotsa lenaneo le lengwe go thusa molemirui go dirisa nosetsa ka letsatsi kgotsa sediko jaaka go tlhogewa go dirisa metsi ka bogotle mabapi le maemo a mowafatso a a fitlhelweng mo kgaolong ya go uma ya gagwe.

Mananeo gape a tshwanetse go akaretsa mokgwa wa go dira ka tlhwatlhwae e e kwa tlase, ya Escom ya ka nako ya letsatsi le ka nako ya bosigo, go boloka tlhwatlhwae ya motlkase. Lenaneo la go laola mefero le le pila le le ka tsamaisiwang mabapi le tsamaiso ya sedikogare le tshwanetse go rulagangwa mme le dirisiwe.

Bokhutlo

Go bonala gore go rulaganya mananeo a go tsamaisa sedikogare sa go gasetsa metsi se le sengwe go bothloho gagolo ga go molemirui yo a rulaganyang mananeo a go tsamaisa didikogare tsa go gasetsa metsi tse tlhano kgotsa go feta mo masimong a a jwetsweng ka dijwalwa tse di farolaganeng kgotsa mo dikgaolong tse di nang dijwalwa tse di farolaganeng. Fa go ntse jalo go diriwa tse dinnye kgotsa tse ditona mo polaseng, go ka nna mosola tota go tswelelopele mo polaseng. Kgaolo ya leserekgotsa mafulo a mangwe e e leng mo sedikong sa go uma e tlala oketsa kotlo mo mmung e bile e tlala tokafatsa popego ya mmu mme jalo e tlala fokotsa kgatelelo e e beiwang mo bolaoding ya go tswelela ka go se fetole sediko sa go uma.

Go na le dikethwa tse dints tse di ka kgethwang, o tshwanetse go kgetha mokgwa o o tshwanetseng molaodi wa polase le kgaolo ya go uma, tlelaemetle le dimakhete mo kumo e ka rekisiwang, dikorporase le ditirisanommo go tse di tshegetsang e bile di reka kumo e o batlang go e uma tse di leng gaufi le wena.

Lethakore la palogotile la mofuta mongwe le mongwe wa sejwalwa mo thefosanong e nngwe le e nngwe ya segolobogolo e e rulagantsweng e tshwanetse go tshwantshangwa go bona gore tlhwatlhwae ya tokelelo mo didikong tsa tiriso tse dints di supa tlhaloso ya boitsholelo.

Athikele e kwadilwae ke molemirui yo a rotseng tiro.

PHAROLOGANTSHO: Go bona jang tekatekano e e tlholang e fetoga

Pharologantsho e ka tlhaloswa e le tiragalo e e fapaanang go dirisa mefuta ya kumo e e farolganeng mo kgwebo e e tswelelang go fokotsa diphatsa tsa go fosa ka ntla ya ditšelete ka tiragalo e le nngwe kgotsa tse dingwe.

Mo maemong a kgwebo ya bolemirui e nnye a pharologantsho, mo pabalesegodijo e leng ntla e e bothokwa, e ka nna tiragalo ya bolemirui e e tlakanang mefuta ya dijwalwa tsa go naya dijo le tsa go rekisiwa mme le mefuta e e farolganeng ya diruiwa. Go uma go ka tshegetsa batho ba lelapa ka kotlo e e lekalekanyeng ya mefuta e e farolganeng ya dikhabobaeterete le diporoteine tse di tswang mo dijong tse di ungwang tse di farolganeng. Kumo e e sa thokiweng e ka rekisiwa go bona tšelete e e ka dirisiwang go simolola kgwebo ya bolemirui ya kgato ya ntla.

Mo Afrika, e le kontinent, ditshono tse di pila tsa pharologantsho di bonalwa mo dikgaolong tsa bolemirui tse di amogelang pula ka bokana ba 500 mm go 1 000 mm ka ngwaga ka phethogo e e ka nnang 17% go 22% mo diphapaanong tse.

Balemirui ba ba leng go ba bagolo ba ba setseng ba supile gore ba a kcona ba tlaa bona dithaselo tse di farolganeng ka bokamoso. Pharologantsho e tlaa tsweletswa ka bophara go mo go ka lekalekantshang go uma le diphatsa tsa ditšelete mabapi le jaaka dithulaganyo di ntse.

Katlholo ya metswedi

Pharologantsho e tshwanetse go se dirwe ka ntla ya go e dira fela mme e tshwanetse go simololwa ka go rulaganya katlholo ya metswedi e e leng mo polaseng ya gago le kcona ya go uma kumo ya mefuta e mengwe. Go dirisa tšelete e ntsi go tsweleletsa pharologantsho go ka busetsa morago kgwebo jaaka e ntse.

Nosetso mo mmung o o noneng gaufi le mo batho ba bantsi ba nnang kgotsa ditoropo go naya dikgongo tse dintsjaaka go gama dikgomo, go uma tshisi, go rekisa merogo, go rekisa nama ya dikgomo tse di noniswang mo majwanneng, dijwalwa tsa mefutafuta, mme tota mefuta e e farolganeng ya kgwebo ya bolemirui e e ka kgonwang.

Balemirui ba ba setseng ba tlhomilwe ba setse ba tlhomamisitse go dirisa mefuta ya bolemirui e e tshwanetseng lefelo la polase ya bona, bokgakala go ya kwa dimakhetteng, go nona ga mebu le kcona mo maemong a tlaemete e e bonwang. Fa go setse go na le tlakatlakano ya dijwalwa tsa selemo le mariga, diruiwa le koketso ya tlhotlhwa ya kumo lenaneo la pharologantsho le setse le lekan.

Dipolase tse dintsjaaka go neng di dirisa go jwala ga mmidi ka go dirisa mokgwa wa tlwaelo wa go lema di setse di simolotse go farologantsho ka go

dirisa thefosano ya dijwalwa ka disoya, disonobolomo, mabele, ditapole, matonkomane le korong kgotsa bali mo dikgaolong tse di tshwanetseng ka go dirisa mokgwa wa go suga mmu wa tshomarellommu. Masimo a ka lengwa mo thulaganyong ka go dirisa dijwalwa tse di tsweleletsang le mekgwa e e netefatsang gore kgaolo e nngwe ya mebu mo polaseng e nne le metsi a a bolokilweng gore dikgaolo tse di kgonwe go jwalwa ka nako kgotsa pele ga nako ka nako ya sediko sa dikomelelo. Dikgomo tsa go tlhabiba ka tlwaelo di tsamaelana le dipolase tse dikgolo tsa go uma mmidi.

Tlhotlhwa ya kumo e e tlhomiwang ka nako e e rileng jaaka e ntse e tlaa laela gore go tlaa jwala mefuta efe ya dijwalwa.

Go fetola mekgwa ya go uma kumo e e tshwaneng ke mokgwa mongwe wa pharologantsho go fokotsa diphatsa tsa dijwalwa tseo fa di ka senya maemo a kgwebo go tswelela. Dingwaga tsa komelelo di sentse balemirui ba bagolo ba ba jwaland mmidi fela ka dingwaga tse lesome tse di fetileng. Le gale, mo dikgaolong tsa go uma tsa Bophirima balemirui ba netse ba boela go go jwala mmidi fela ka go dirisa mokgwa wa go suga mmu wa tshomarellommu mme ba iktula ba rata go remeleta kgonya bona ya go uma kumo e ba e kgonang fela. Mefuta e e tokafaditweng le yona e ba kgonisa go nna ba jwala mmidi ka nako e telele e e tshwanetseng go jwala. Ngwaga o mmidi o o jwetsweng morago ga nako mo kgaolong ya kwa Kroonstad mo mmung o o nang kgonya e kwa godimo tota o neile ditone le kgaolo tse 7,8 ka heketara. Le gona ke mokgwa wa pharologantsho mo thulaganyong ya ditiragalo tsa kgwebo ya bolemirui mo go jwaltung mmidi fela.

Tlhotlhwa ya kumo e e tlhomiwang ka nako e e rileng ya mefutafuta ya dijwalwa ke yona e e tla tlhomamisang gore go tlaa tlphophiwa mofuta ofe wa dijwalwa go dirisiwa mo lenaneong la thefosano ya dijwalwa la gago. Thefosano ya dijwalwa jaanong e bonwa e le ntla e e bothokwa thata go kcona go tswelela pele le go oketsa go nona ga mebu, go dirisa didiriswa tsa go uma ka go tswelela, mme le go letla lenaneo la dikhemikale tse di dirisiwang go bolaya mefero go tswelela ka tekatekano mo mefuta e e farolganeng ya dijwalwa.

Tlhotlhwa ya kumo e rena maemo

Tlhotlhwa ya mmidi ya Safex ya kgwedi ya Phukwi 2019 e eme mo R2 640/tono, e le ya mmidi o mosweu le o mosetsha. Tlhotlhwa e le tlhotlhwa ya disonobolomo ka R5 210 le disoya ka R4 880 e gaisa tlhotlhwa ya maloba wa dingwaga tse lesome fela ka 10%.

Go supa gore ke mebu e e nang le kcona e e kwa godimodimo e e laolwang ka tshwanno fela e e ka nayang poelo e e lekaneng ka ditlha tse di latelang. Phethogo e nngwe le e nngwe e e

Fokotsa diphatsa tsa go fosa ka tsa boitsholelo ka go kabakanya.

dirwang go farolgantsha e lebelewe sentle ka go dirisa mekgwa ya phethogo ya tlhotlhwa ya Safex. Balemirui bao ba ba dirisitseng tšelete e ntsi go reka diterekere tse dikgolo le didiriswa tsa segompieno ba tshwerwe go dira jaaka ba thwaetse go tswelela dingwaga tse di ka nnang lesome.

Ditiragalo tsa koketso tlhotlhwa

Dintla tse dingwe tsa go oketsa tlhotlhwa ya mmidi ke fa o ka dirisiwa go fepa dinamane, dikgomo tse di bopameng, dinku le dikgogo tse di beelang mae mme tota le tse di ka tlhabiwang. Go oketsa tlhotlhwa ya mmidi ka go farolgantsha ka tiriso ya dintla tse go tshwanetse go lokololwa ka kelothoko ka gore go ka ja tšelete e ntsi go rulaganya le go kgonya go rekisa ka go bona poelo e e lekaneng. Bokgoni bo bo tlhokiwang go di tsamaisa ka go bona poelo e e lekaneng gape bo tshwanetse go bonwa morago ga mengwaga e mentsi.

Bokhutlo

Akanya go farologantsho mme tlhokomela ka kelothoko fa go setswa gore go tlaa dirisiwa tiragalo efe.

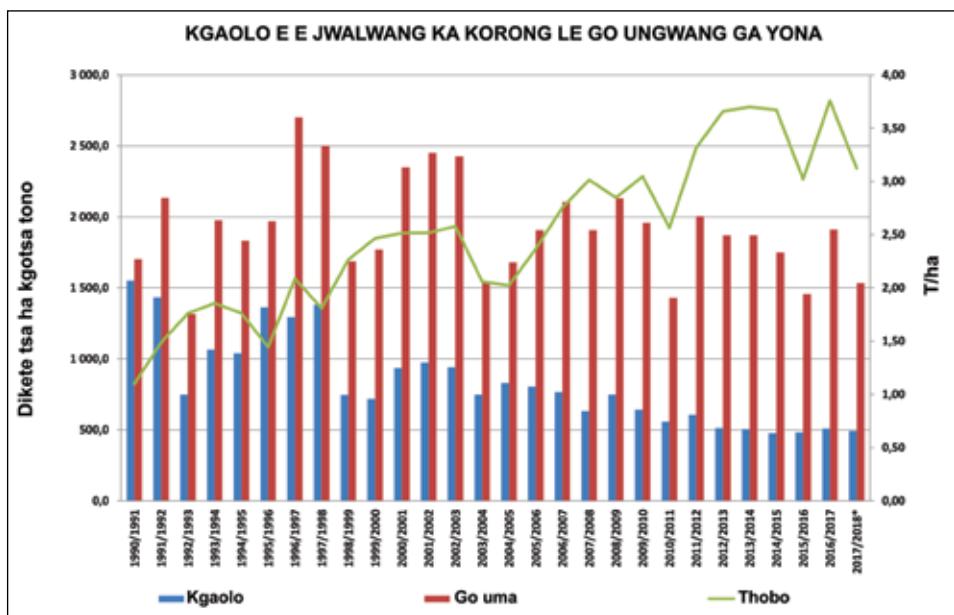
BOKAMOSO BA DIJWALWA TSA MARIGA...

Athikele e e naya tshupetso e khutswane ya maemo a ngwaga wa marekisetso a korong le bali wa 2018/2019 e ntseng, mabapi le go uma, neelo le topo.

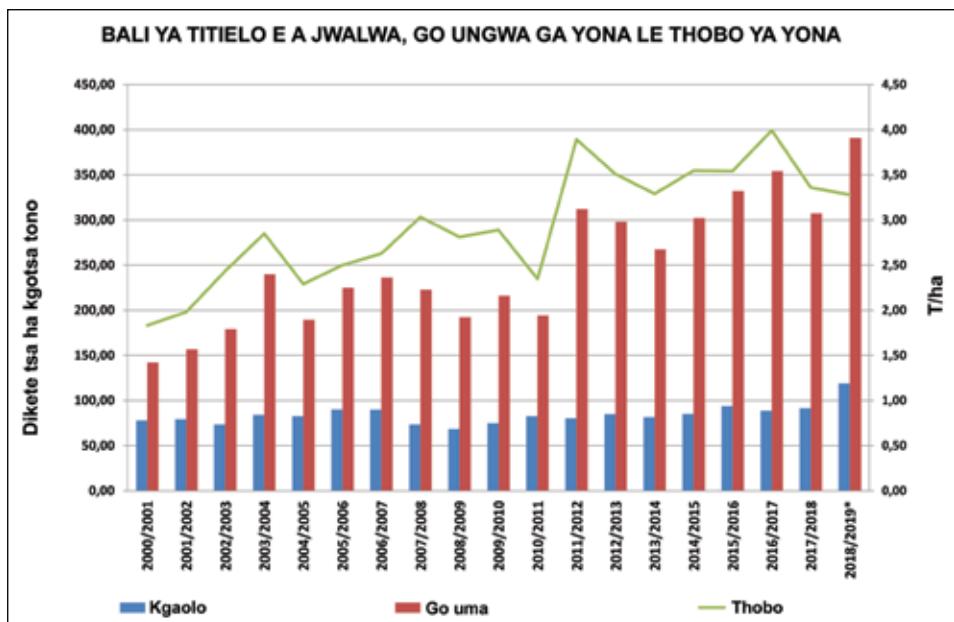
Go ungwa ga korong mo gae

Jaaka dingwaga di neng di feta, kgaolo e e jwetsweng ka korong e ne e ntse e fokotsegka ka nthla ya phokotsa ya poelo. Kwa ntle ga go nna jalo, bokana ba thobo e e ka bonwang bo supa gore kgaolo e e jwetsweng ka korong e tlaa oketsuga go tloga mo dihekareteng tse 491 600 mo 2017/2018, go fithelela 508 350 mo 2018/2019 (**Sesupetso sa 1**).

Sesupetso sa 1: Go ungwa ga korong le kgaolo e e jwetsweng mo Afrikaborwa.

Sesupetso sa 2: Go ungwa ga bali le kgaolo e e jwetsweng mo Afrikaborwa.

Motswedzi: Grain SA (2018)

maemo a ditono tse 731 624 ka 1 Diphalane 2018, mme gape le ka ditono tsa dimilione tse 1,81 tsa thekiso mo gae, bogothe ba thomeloteng ba korong e e sa silwang bo ka nna ditono tsa dimilione tse 1,4.

Bogothe ba **topo** ya korong bo supiwa bo sa fetoge jaaka sethla se se fetileng, ka ditono tsa dimilione tse 3,3. Go akaretsa ditono tsa dimilione tse 3,180 tse di dirisiwang go jewa ke batho mme le ditono tse 3 000 tse di dirisiwang go fepha di-phologolo. Ka tshupetso ya bokana ba go romelantle bo bo ka nnang ditono tse 35 000 ba kumo e e fetotsweng le ditono tse 80 000 tsa korong e e sa silwang ka sethla se sentshwa.

Bokana ba **thoto ya go feleletsa** bo supiwa ka 30 Lwetse 2019 bo le ditono tse 626 624; ka bokana bo bo fetotsweng ba ditono tse 265 250 ka kgwedi, go emetse maemo a thoto a a ka dirisiwang matsatsi a a leng 72.

Go ungwa ga bali mo gae

Go lekalekantsa le ngwaga wa go rekisa wa pele, bokana ba kgaolo e e robilweng e supiwa e le koketsos go tloga 91 380 ha ka 2017/2018 go 119 000 ha ka 2018/2019 (**Sesupetso sa 2**). Go ungwa gape go supa go oketsoga gagolo go tloga mo ditonong tse 307 000 go fithelela mo ditonong tse 390 840 mo setlheng se sentshwa, ka thobo e e ka nnang 3,28 t/ha.

Bokana ba **thobo ya go simolola** jaaka bo ne bo ntse ka 1 Diphalane 2018 bo ne bo le ditono tse 199 000, re soloftela phokotsa ya ditono tse di ka nnang 19 000 ka 1 Diphalane 2019. Thomeloteng ka sethla sa go rekisa sa 2018/2019 se supiwa go fokotsegka ka sepe mabapi le ditono tse 13 000 tsa sethla se se fetileng.

Mabapi le **topo**, bontsi ba bali ya titielo e dirisiwa go jewa mo Afrikaborwa ka kgaolonyana e nnye e dirisiwang go fepha. Bokana ba bali e e dirisiwang go jewa bo supa koketsos mo ngwageng wa thekiso wa 2018/2019, go tloga ditono tse 300 000 go fithelela ditono tse 333 000, ka koketsos go bokana ba bali e e dirisiwang go fepha go tloga ditono tse 7 000 go fithelela ditono tse 11 000.

Bokana ba thomelontle ba bali bo sala bo supiwa bo le sepe mme bokana ba kumo ya bali e e fetotsweng bo supiwa bo oketsoga go tloga ditono tse 18 000 go fithelela ditono tse 20 000. Bokana ba **thoto ya go feleletsa** bo supa phokotsa e e ka nnang go tloga ditono tse 179 900 go fithelela ditono tse 128 200 ka 30 Lwetse 2019, mo go ka nnang 86% godimo ga botlhokwa, ka tiriso ya matsatsi a a ka nnang 42.

Athikele e kwadilwe ke ikageng Maluleke, Raditšelete o Moswa, Grain SA. Fa o ilhoka kitso gape, o ka romela emeile go ikageng@grainsa.co.za.

Ipeele SERA SA MEFERO kwa thoko

Balemirui ba sejwalo ba na le sera se se supang sefatlhego sa sona ka setlha so tihle sa go mela. Sera se ke mefero. Re dirisa mekgwa e mebedi go leka go lwantsha sera se ka mengwaga yotlhе mme e le go dirisa didiriswa le go dirisa dikhemikale.

Mo athikeleng e re tlaa lebelela bolaodi ba mefero ka go dirisa dikhemikale mme tota tiriso ya dibolayamefero tse di dirisiwang morago ga go bonala ga dimela tsa mefero mo dijwalong tsa rona.

Dibolayamefero tse di dirisiwang morago ga go bonala ga dimela di supiwa e le dikhemikale tse di tlaa bolayang mefero morago ga go simolola go bonalwa ga tsona fa di tswa mo mmung. Ka serala se di tlaa setse di gopa masedi a letsatsi mme e bile di tlaa fetola nonofo e go mela ka maatla. Tiragalo e e tlaa tlisa ditlamorago tse di maswe go dijwalwa ka gore dijwalwa di tshwanetse go simolola go gaisana le dimela tsa mefero go bona kotlo; mme jalo go botlhokwa thata go fisa dimela tse tsa mefero ka go dirisa segasetswa sa dikhemikale pele

di kgona go fenza dimela tsa dijwalwa mme di sa kgone go laolwa.

Fa go ka gasetswa pele ga nako go botoeka. Dibolayamefero tse di dirisiwang morago ga go bonala ga dimela tsa mefero di bolaya ka go kgoma. Ke go re batla gore go nne go kgoma ga marothodi a re a gasetang sentle mo matlhareng a mefero. Ka mafoko a mangwe, re batla gore khemikale e kgomarele mo matlhareng a mefero gore bontsi bo bo tshwanetseng ba khemikale bo tsene mo semeleng sa mofero go kgona go se bolaya.

Akanyetsa

Dintlha tse di botlhokwa tsa go tlhokomelwa fa go gasetswa dibolayamefero tse di dirisiwang morago ga go bonala ga dimela tsa mefero ke tse di latelang:

Phefo

Go botlhokwa thata gore go se nne phefo e e fokang ka letsatsi le o gasetang. Phefo e e fokang e tlaa nna le ditlamorago tse di sa siameng mabapi le

go kgomana ga khemikale le mefero. Go ntse jalo mabapi le go fokiwa ga khemikale fa phefo e foka.

Go fokiwa ga khemikale go ka nna le mathata gape a go senya dijwalwa tse di bapileng le dijwalwa tse o di gasetang mme o neng o sa batle go di gasetsa. Gakologelwa gore go na le mefuta ya dibolayamefero tse di dirisiwang morago ga go bonala ga dimela tsa mefero e e tshwanetseng go dirisiwa mo mefuteng ya dijwalong jaaka go supiwa.

Ka maemo a botsogo a siameng, go diphatsa go feta gape go gasetsa fa phefo e foka ka gore bokana ba khemikale e e sutelelang mo moweng, e e hemelewang, e ka oketsa diphatsa mabapi le botsogo. Ka nako tsotlhе netefatsa go dirisa didiriswa tsa go sireletsa fa o dirisa dikhemikale, tota kwa ntle ga gore phefo e a foka kgotsa nnyaa. Ditshireletso tse di ka nna tshireletso ya sefatlhego ya go hema, diatlana le tshireletso ya matlhо.

Seemo sa bosa

O tlhoka letsatsi le mo go bonalwang sentle tota mme go se na pula fa o gasetsa khemikale e e dirisiwang morago ga go bonala ga dimela tsa mefero.

CONTROLLED

Mefero e laotswe ka tshwanano mo tshimong e mme ke sesupetsa sa bolaodi bo bo siameng.

NOT CONTROLLED

Mefero e e sa laolweng e utswa kotlo mo dijwalong tse.

Go botlhokwa go gakologelwa gore go ganetsa go gasetsa dibolayamefero tse di dirisiwang pele ga go bonala ga dimela tsa mefero fa go le pila fa pula e na gannye go thusa khemikale go tsenelela mo mmung. Ka letsatsi fa letsatsi le fisa dimela tsa mefero di gopela marang a letsatsi le kotlo, jalo fa marothodi a khemikale a kgoma matlhare a dimela e a monyelelwa.

Bokana ba metsi le bokana ba marothodi

Go tlaa supetswa ke khemikale e e dirisiwang mme jalo go botlhokwa go buisana le barekisi ba khemikale mme o ba botse gore go dirisiwe metsi a le kana kang go ya le bokana ba khemikale e e dirisiwang. Ka kakaretso, jaaka go le tlwaelo o batla go gasetsa dilitara tse di ka nnang 150 ka heketara ka go gasetsa ka mowa o o metsi. Ka go dira jalo o ka gasetsa marothodi a mannye mme o oketsa bokana ba khemikale mo semeleng.

Lebelo la terekere

Ka nako tsotle o batla go tsamaisa terekere ke lebelo le le sa fetogeng. Fa o lekalekantsa bokana ba segasetswa o tshwanetse go tsaya tsia tlhakanyo ya gago ka lebelo le le tlhamaletseng le le tlaa supiwang ke maemo a popego ya tshimo ya gago. Leka go se fetole lebelo le ka gore go ka fetola bokana bo bo dirisiwang ka bophara. Dikilomitala tse 10 ka ura ke lebelo le le pila le le seng ka bonako go feta kgotsa ka bonya go feta mme le thusa go tlhofofatsa palo ya tlhakanyo.

Mo gongwe gape

Go botoka go dirisa sengaparetsi fa o dirisa se bolayamefero se se dirisiwang morago ga go

Barulaganyi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

46 Louw Wepener Street
1st Floor
Dan Pienaar
Bloemfontein
9301
► 08600 47246 ◀
► Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MOETELEDIPELE WA BARULAGANYI

Jane McPherson
► 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

MORULAGANYI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

KAKANYETSO, THULAGANYO LE KGATISO

Infoworks
► 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

PULA/IMVULA E TENG KA DIPUO TSE DI LATELANG:

Setswana,
Seaforekanse, Seësemane, Sesotho,
Sesotho sa Leboa, Sezulu le Sethosa.

Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui ya Batlhaka ya Afrikaborwa

MOKOPANYI WA TLHABOLOLO

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
► Kantoro: 051 924 1099 ◀ Dimakatso Nyambose

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Mbombela)
► 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
► Kantoro: 013 755 4575 ◀ Smangaliso Zimbili

Jurie Mientz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
► Kantoro: 034 907 5040 ◀ Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)
► 082 650 9315 ◀ dundee@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8069 ◀ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Kapabolhaba (Kokstad)
► 083 730 9408 ◀ goshenfarming@gmail.com
► Kantoro: 039 727 5749 ◀ Luthando Diko

Liana Stroebel

Kapabophirima (Paarl)
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8057 ◀ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ◀ dutoit@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8038 ◀ Lebo Mogatlanyane

Sinelizwi Fakade

Mihatha
► 071 519 4192 ◀ sinelizwifakade@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8077 ◀ Cwayita Mpotyi

Articles written by independent writers
are the views of the writer and not of Grain SA.

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST

Ipeele sera sa mefero kwa thoko

O tlhoka letsatsi le mo go bonalwang sentle tota mme go se na pula fa o gasetsa khemikale e e dirisiwang morago ga go bonala ga dimela tsa mefero.

Bokana ba metsi mo tlhakanyong le bogolo ba marothodi bo tshwanetseng go lekalekanthswa jaaka morekisi wa dikhemikale a gakolola.

Go botlhokwa thata gore go se nne phefo e e fokang ka letsatsi le o gasetsang.

bonala ga dimela tsa mefero. Ke sekoketso se se kopanang le khemikale ya mo tlhanong wa gago. Sekoketso se se thusa khemikale go 'ngaparela' mo matlhareng a mefero go kgona go tsenelela botoka mo semeleng. O tshwanetse go buisana ka nako tsotlhe le barekisi ba sebolayamefero go batla kitso ya gore o dirise sengaparetsi sefe se se botoka se se oketsang kgona ya dikhemikale tse o di dirisang. Sengaparetsi gape se tlaa thusa khemikale go kgona go tsenelela mo matlhareng tota le fa pula e ka na mo go nnye morago ga go gasetsa.

O ka dirisa khemikale efe

Jaaka re setse re rile, ka nako tsotlhe tlhomamisa go dirisa khemikale e e tshwanetseng mo dijwalong tse di e tshwanetseng. Dikhemikale tsa mefuta e mengwe ga di dire mo dijwalong tsa mefuta e mengwe mme di ka bolaya dijwalo tsa gago tsotlhe. Ka nako tsotlhe tlhomamisa go rerisana le moemedi wa dikhemikale wa gago go netefatsa gore o gasetsa khemikale e e tshwanetseng go kgona go bona ditlamorago jaaka o eletsa.

Bokhutlo

Ka nako tsotlhe lemoga gore go diragala eng mo masimong a gago. Mefero e ka gola ka bonako mme e ka tlisa ditlamorago tse di maswe mo polelong ya gago fa e sa laolwe. Ka nako tsotlhe tlhomamisa go tlholo o ntse o sekaseka mo setlheng sotlhe go netefatsa gore o fenza sera sa mefero.

Athikele e kwadiilwe ke Gavin Mathews, Bachelor ka Bolaodi ba Tikologo. Fa o batla kitso gape, o ka romela emeile go gavmat@gmail.com.